

Ömer bin Abdülaziz'in Hukuk Anlayışı

Şeyma Feyza ŞAHİN

Çalışmamız Emevi dönemi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in hukuk anlayışını ele almaktadır. Hukuk anlayışı başlığı altında; hilafet dönemi, başlıca icraatları, yönetim ve adalet anlayışı son olarak da hukuk alanında yaptığı uygulamalar ele alınacaktır. Ömer b. Abdülaziz'in yönetim şeklinin, yaptığı çalışmaların ve pek tabii hukuk anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için makalenin girişinde hayatına ve halifelik yaptığı dönemin dini ve siyasi durumuna da yer verilecektir.

Hayatı

Ömer b. Abdülaziz'in doğum tarihinde ihtilaf olsa da genel kabul Hicri 61(m.680) yılında doğduğu yönündedir. Doğum yeri hakkında da ihtilaf vardır, fakat çoğunluk Medine'de doğduğu konusunda mutabık kalmıştır. Emevi emirlerinden Abdülaziz b. Mervan b.Hakem'in oğludur ve anne tarafından nesebi Hz. Ömer'e dayanır. Annesi Ümmü Asım, Hz. Ömer'in oğlu Asım'ın kızıdır. Hz. Ömer'in torunu olması sebebiyle İkinci Ömer olarak da anılmaktadır.

Dört halife sonrası dönemde yaşayan Ömer b. Abdülaziz, ilme olan yakınlığı ile dikkat çekmiş ve fıkıhın tedvin edildiği, âlim ve fakihlerin yetiştiği bu dönemde gençliğinin ilk yıllarını geçirmiştir. Salih ibn Keysan, Ubeydullah b. Abdullah ve Said b. Müseyyeb'in de içinde yer aldığı âlimlerden eğitim almış, hayatının her noktasında terbiye ve takvası ile hareket etmiştir. Aynı zamanda seçkin bir fakih ve dirayetli bir kelim âlimi olarak kabul görmüştür.¹

Ömer b. Abdülaziz Emevi döneminde seçkin bir yere sahipti ve ekonomik durumu da

oldukça iyiydi. Rivayete göre, Ömer b. Abdülaziz erken yaşlarda idari işlere alışması için amcası Abdülmelik tarafından devlet yönetiminin bazı işlerinde görevlendirilmiştir.²

Amcasının oğlu Halife Velid b. Abdülmelik döneminde de Mısır ve Taif valiliği Ömer b.Abdülaziz'e tevdi edilmiştir. Amcası Abdülmelik ve amcasının oğlu Velid döneminde Kur'an ve sünnete dayalı bir anlayış ile hareket etmeye çalışan Ömer b. Abdülaziz daha sonra halife olan Süleyman b.Abdülmelik'in hilafeti döneminde ise vezirlik görevini üstlenmiştir. Diğer Emevi halifelerinin özelliklerini taşıyan babası ve abisinden farklı hareket ederek; zulmetmeyen, daha âlim ve bilgili olan ve Ömer b. Abdülaziz'e akıl danışan Süleyman b. Abdülmelik döneminde Ömer büyük çapta hareket etme olanağı bulmuş ve icraatların şekillenmesinde daha etkili olmuştur. Emevi devletinde halifelik babadan oğla bırakılarak, kişinin vazifeye layık olup olmaması gözetilmeksizin saltanata dönüştürülmüştü ve bu şekilde gerçekleştiriliyordu. Bunu Muaviye'nin kendisinden sonra oğlu Yezid'i halife olmak üzere veliaht tayin etmesinden Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar olan süreçte görüyoruz.

Süleyman b. Abdülmelik'in de bu sistemde kendisinden sonra Yezid b. Abdülmelik'i tayin etmesi beklenirken, vefatından önce kendisinin yazmış ve mühürlemiş olduğu "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla... Süleyman İbn Abdülmelik'ten Ömer İbn Abdülaziz'e, seni benden sonra halife ve senden sonra da Yezid ibn Abdülmelik'i veliaht tayin ettim. Ey Müslümanlar, O'nu dinleyin ve ona itaat edin, bu hususta ayrılığa düş-*

1] İsmail YİÇİT, "Ömer b. Abdülaziz," DİA, C. XXXIV, s. 54

2] Ali Muhammed SALLABİ, *Büyük İslah ve Tecdid Önderi Ömer B. Abdülaziz Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 31

mekten Allah'tan korkunuz" mektubu ile Ömer b. Abdülaziz'i halife tayin etmiştir. Süleyman b. Abdülmelik'in mektubunda Ömer b. Abdülaziz'in ardından Yezid b. Abdülmelik'i veliaht bırakmasının sebepleri olarak;

- Kendisinden sonra ailesinden olan birini veliaht bırakmadığı takdirde Abdülmelik ailesinin, Ömer b. Abdülaziz'in halifeliğini tanımayacakları ve toplumda bir iktidar kavgasının ortaya çıkacağını düşünüyor olması,
- Babaları Abdülmelik'in kendisinden sonra gelen I. Velid ve Süleyman'a kardeşleri Yezid'i de böyle bir görevden mahrum etmelerini vasiyet etmiş olması,
- Kendinden önce gelen bir saltanat sistemi geleneğinin olması ve bu gelenekselleşen sistemi bozmak istemeyerek aileden devam etmesini istiyor olması,³

gösterilebilir.

Ömer b. Abdülaziz halifeliği boyunca Kur'an ve sünnetin takipçisi olmaya gayret etmiş, adaleti tesis etmek ve kendinden önce gerçekleşen zulümleri ortadan kaldırmak için büyük çaba harcamıştır. Hilafetten saltanata dönüşmüş bu düzen içerisinde, saltanat ile başa gelmediği ve dört halife döneminden bu yana bozulan sistemi tekrar eski haline getirdiği için V. Raşit halife olarak anılmıştır. İki buçuk sene(30 ay) halifelik makamında bulunmuştur. Hicri 101(m. 720)'de kırk bir yaşında iken kölesi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.⁴

Dönemin Dini ve Siyasi Durumu

"Zalimlerin yaptıklarından Allah'ı gafil sanmayın! O (onlara vereceği cezayı), gözlerin şaşkınlıktan dışarı fırlayacağı güne erteliyor!" (İbrahim suresi, 42).

Kur'an ve sünnetin tanımladığı İslâm, her türlü sulta ve tahakkümü yasaklamıştır. Müslümanlar düşüncelerini açıkça söyleme hürriyetine sahiptirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) ve gerekse onun örnek halifeleri böyle davranmışlardır.⁵ Fakat dört halife dönemi sonrası şûra ile halifeliğe gelmeyen

Muaviye'den sonra İslâm devletinin idare şeklinde bozulmalar meydana gelmiştir.⁶ İslâm'ın önerdiği hilafet uygulaması insanların nefislerini cezbeden saltanat sistemine dönüşmüştür. Saltanat sistemi ile başa gelenler ise İslâmî tavırlarını giderek kaybetmiş ve halka zulmeden, dini hassasiyetleri gözetmeyen, adaletsiz uygulamaları hayata geçiren yöneticiler olmuşlardır. İdarecilerin karakterleri ve İslâm'dan uzaklaşıp zevk ve eğlencelerine dalmaları, İslâm ümmeti içinde kalbi İslâm'a tam manasıyla ısınmamış zayıf insanlar arasında cahilî adetlerin yayılmasına sebep olmuştur. İslâm'ın cahiliye devrine ait her türlü örf, adet ve yaşayışı tamamen yasakladığını biliyoruz. Fakat bütün bu cahilî adetler bahsettiğimiz(Ömer b. Abdülaziz'e kadar olan) dönemde tekrar canlanmış ve yaşamaya başlamıştır. Emevi Devleti'nin İslâm'a ters düşen en belirgin yanı Arap ırkçılığına sahne olmasıydı. Kabile taassubunun, ırkî bağlar ve atalarla övünmenin İslâm hükümleriyle tamamen yasaklanmasına rağmen bu dönemde tekrar ortaya çıkarıldığını görüyoruz.⁷

Muaviye'den Ömer b. Abdülaziz'e kadar olan;

- Yezid b. Muaviye,
- Muaviye b. Yezid,
- Abdullah b. Zubeyr,
- Mervan b. Hakem,
- Abdülmelik b. Mervan,
- Velid b. Abdülmelik,
- Süleyman b. Abdülmelik dönemlerinde halifenin lüks ve gösteriş içinde yaşadığı, halktan ağır vergilerin alındığı, insanlar arasında ayrımcılığın yaygınlaştırıldığı, İslâmî değerlerden uzaklaşmış olmanın yarattığı dünyaya bağlılığın arttığı görülmektedir. Ömer b. Abdülaziz böyle bir dönemde halife olmuştur ve uygulamaların gidişatını değiştirebilmek için elinden geleni yapmış, halifelik makamını, dört halife dönemi gibi, olması gerektiği şekilde kullanmıştır.

Hilafet Dönemi

Ömer b. Abdülaziz, Süleyman b. Abdülmelik'in vefatı üzerine Hicri 99(M.718) yılın-

3] Ahmed EMİNOĞLU, *V. Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, s. 89.

4] Ahmed FARUK, *V. Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, s. 379.

5] İhsan Süreyya SIRMA, *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*, s. 68

6] Muaviye ve dönemi için bkz. İrfan AYCAN, *Saltanata Giden Yolda Muaviye B. Ebi Süfyan*.

7] EMİNOĞLU, a.g.e., s. 96

da halifelik makamına gelmiştir. Süleyman b. Abdülmelik'in mektubu okunup kendisi halife olduktan sonra minbere çıkarak şöyle demiştir: *"Ey insanlar! Benden bir görüş alınmadan, benden bir istek olmadan ve Müslümanlarla bir istişare yapılmadan bu iş bir sınav olarak bana yüklendi. Ben sizi bana yaptığımız biatten dolayı bu işten azat ediyorum. Şimdi siz kararınızı verin."* Bütün insanlar tek ağızdan haykırdılar: *"Ey Müminlerin Emiri! Biz seni seçtik, sana razı olduk. Bizim idare işimizi hayır ve bereketle yap."*⁸ Ömer b. Abdülaziz halife oluşunun en başında böyle davranarak şûraya ne kadar önem verdiğini göstermiş ve halka halifeyi seçme özgürlüğü tanımıştır. Ayrıca saltanat sistemine karşı tavırını açıkça sergilemiş kendisi dört büyük Raşit halife döneminden sonra istişare ile halife olan ilk halife olması sebebiyle V. Raşit Halife olarak anılmıştır. Ömer b. Abdülaziz o güne kadar gelen Emevi halifelerinden farklıydı ve öyle olacağını da hilafetinin ilk gününde yaptığı bu konuşması ile gözler önüne sermiştir.

Ömer b. Abdülaziz halifelğinde şûra yönetimini uygulamayı çok önemsemiştir. Şûra ile ilgili söylediği sözlerden biri şudur: *"İstişare ve münazara rahmetin kapısı ve bereketin anahtarıdır. Bununla birlikte hiçbir görüş şaşmaz ve hiçbir karar zaıfı olmaz."*⁹ Ömer b. Abdülaziz, Velid b. Abdülmelik tarafından Medine'ye tayin edildikten sonra aldığı ilk karar şûra ilkesini uygulamakla ilgili olmuş ve şûraya yönetiminin temeli haline getirmiştir. Bu amaçla Medine'nin fakihlerini ve büyük âlimleri çağırarak onlardan kalıcı bir istişare meclisi oluşturmuştur.¹⁰ Daha küçük bir sorumluluk taşıdığı sırada istişareyi valiliğinin bir ilkesi haline getiren biri için, kapsamlı sorumluluk taşıdığı ve en büyük görevi yüklendiği, yani bütün Müslümanların idaresini üstlendiği sırada aynı ilkeyi uygulaması elbette beklenen bir davranıştır.¹¹

Ömer b. Abdülaziz devlet başkanlığına geçtiği zaman gelenekselleşmiş durumda olan halifeye özel makam araçlarının tahsis edil-

mesinin, süslü kıyafetler, kokular ve hediyeler verilmesinin israf olduğunu düşünerek bunların satılıp, ücretinin devletin hazinesi olan beyt'ül mal'a konulmasını istemiştir. Bu yaptığı karşısında Ömer b. Abdülaziz'in halifelik ile servet kazanma ve lüks içinde yaşama gibi bir gayesinin olmadığını anlamak ile birlikte halifelığı boyunca dedesi olan Hz. Ömer'i örnek alarak adil bir şekilde muamele edeceği, devletin hazinesi konusunda kendi şahsı dahi olsa onu muhafaza edeceği görülebilmektedir. Hilafet dönemi Ömer b. Abdülaziz için uzun soluklu olmamış fakat halifelik makamında olduğu iki buçuk yıl boyunca zamanı çok iyi değerlendirmiş, etkili değişiklikler yapmış ve insanlar arasında sıkıntı teşkil eden birçok uygulamayı ortadan kaldırmıştır.

Devlet idarecileri tarafından el konulan malları gerçek sahiplerine veya onların kanuni mirasçılara iade etmek maksadıyla eski müsadere dosyalarını tekrar gözden geçirtmiş, usulsüz alınan birçok vergiyi kaldırmış, Müslüman'ın zalim, gayrimüslimin mazlum olduğu durumda bile tarafsız bir adaletin uygulanması için elinden geleni yapmıştır.¹² Her şeyden öte Ömer b. Abdülaziz hilafeti boyunca verdiği tüm hükümlerde İslâm Hukukunu uygulamış, etrafındaki âlim ve fakihlere, kendisinde görecekları en ufak bir yanlış uygulamaya karşı çekinmeden Allah'ın emirlerini hatırlatarak kendisini uyarmalarını söylemiştir. Kur'an ve sünnete olan bağlılığını verdiği hutbelerde de sıkça ifade etmiştir. Hutbelerinden birinde şöyle diyordu:

"Ey insanlar... Muhakkak ki sizin peygamberinizden sonra peygamber gelmeyecektir. Sizin için indirilen kitaptan sonra da bir kitap incek değildir. Allah'ın, resulü vasıtasıyla sizin için helal olduğunu bildirdiği her şey kıyamet gününe kadar helaldir. Yine Allah'ın haram kıldığı her şey ahiret gününe kadar haram kalacaktır. Şunu biliniz ki, ben asla kanun koyucu değilim. Ben ancak ve ancak uygulayıcıyım. Aynı şekilde bid'at üreten değil, sünnete tabi olan birisiyim. Şunu iyice biliniz ki, Allah'a isyan eden bir kimseye asla itaat edilmez. Ben sizin en hayırlınız değil, sadece sizden birisiyim. Ama aranızda sorumluluk yükü en çok ağır

8] SALLABİ, a.g.e. s. 50

9] SALLABİ, a.g.e., s.55'den naklen MAVERDİ, *Edebü'd-Dünya Ve'd- Din*, s. 189.

10] SALLABİ, a.g.e., s. 55'den naklen *En-Nemuzecü'l-İdariyyul-Müstehtlis Min İdareti Ömer B. Abdülaziz*, s.283.

11] SALLABİ, a.g.e., s. 55.

12] Hatice ÖZDEMİR, Ömer B. Abdülaziz'in Siyasi ve Sosyal Gruplarla İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, s. 17.

*olanınızım. Ey insanlar! İbadetlerin en faziletlisi farzların edası ve haramlardan sakınmaktır..."*¹³

Ömer b. Abdülaziz'in halka verdiği hutbelerinin içeriği her daim Kur'an ve sünnet merkezli olmuş, hilafeti boyunca da böyle bir halife olmuştur. Hutbelerinin içeriğine bakıldığında aynı zamanda kendisinden önceki Emevi halifelerinde görülmeyen bir halka iniş ve kendisinin de onlardan birisi olduğunu hissettiren bir yaklaşım içinde bulunduğu görülmüştür. Ömer b. Abdülaziz'in bu yaklaşımı sayesinde halk kendini yöneticiye daha yakın bulmuş, yaşadıkları haksızlıklar ve uğradıkları mağduriyetleri dönemin halifesi olan Ömer b. Abdülaziz'e kolaylıkla söyleyebilir olmuşlardır. Devrinden önceki halifeler halk ile aralarına çizgileri çokça belli olan sınırlar koymuş ve halktan uzaklaşmışlardı. Bunu halifelerin hayatları ve uygulamalarından rahatlıkla görebilmekteyiz. Halifeye bir derdini açıklamak isteyen sıradan bir kişi makama alınmazken, methiyeler okuyacak şairler huzura alınır ve beyt'ül mal'dan ödüllendirilerek yolcu edilirdi. Ömer ise bu sistemi hilafeti boyunca aksi yönde şekillendirmiş ve halk ile beraber olmaya ve onlardan biri gibi hayat sürmeye çalışmıştır. Yakından tanıdığı ve şiirlerine yakından vakıf olduğu şairler gelip de izin istediklerinde ise Ömer onlara izin vermemiştir.¹⁴ Sarayların şarkıcı ve oyuncular ile doldurulduğu Şam'da yalnızca sarayların sarayı - II. Ömer'in (Ömer b. Abdülaziz) - böyle bir uygulamaya sahne olmamıştır.¹⁵

Hilafet dönemine genel olarak bakıldığında Ömer b. Abdülaziz'in kendisinden sonra gelecek halifeler için güzel bir örneklik teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle de halifelik döneminden önceki hayatı hakkında; "*Giyim için yapmaktaki olduğum aşırı harcamalardan dolayı artık aç kalacağımın bile korkuyorum. Çünkü halkın, üzerimde ilk defa gördüğü ve ilk kez giydiğim yepyeni bir elbise yoktur ki bana eskimiş gibi görünmesin*"¹⁶ cümlesini sarf etmiş bir kişinin

hilafeti ile birlikte böyle bir değişimi hayatında başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmiş olması aynı zamanda onun kendi yaşayışı konusunda da sağlam bir iradeye sahip olduğunu göstermektedir.

Halifelikten önce bulunduğu görevlerde de aynı başarı ve liyakati göstermiş olan Ömer b. Abdülaziz hilafet döneminde icraatlarını zirveye taşımıştır. Zulüm ile yönetilen bir saltanat sürecini, adalet ile yönetilen hilafete çevirmiş ve iki buçuk sene sürecek olan halifelik makamında birçok alanda icraatlar da bulunmuştur.

Başlıca İcraatları

Emevi devletinin başında bulunan halifeler peygamber örneğinden uzaklaşarak yanlış uygulamalara girişmişlerdi. Toplumsal düzende aksamalar meydana geliyordu ve bunların daha kötüye gidilmeden düzenlenmesi gerekiyordu. Ömer b. Abdülaziz tam da böyle bir zamanda halife olmuş ve halifeliği ile bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele almış farklı alanlarda birçok icraatta bulunmuştur. Bu alanlarda yapılan icraatları başlıklar halinde daha detaylı ele alacağız. Bunlar;

- İdari icraatlar,
- Askeri icraatlar,
- Mali icraatlar,
- Sosyal ve kültürel icraatlar şeklinde sınıflandırılabilir.

a-) İdari icraatlar

Ömer bin Abdülaziz halife olması ile birlikte vakit kaybetmeden yeni düzenlemeler getirmeye başlamış ve ilk olarak Süleyman b. Abdülmelik'in cenazesinin ardından yeni halife olan kendisine sunulan makam araçlarını kabul etmeyerek kendisine ait olan bineğini kullanmayı seçmiş, araçların da satılarak gelirlerinin beyt'ül mal'a konulmasını emretmiştir.¹⁷ Ömer bin Abdülaziz, kendi halifeliği zamanına kadar geçen süreçte diğer Emevi halifelerinden süregelen bu uygulamayı fuzuli bulmuş, kendisi bu israfa ortak olmayarak bu uygulamayı kaldırmıştır. Emevi devleti bir İslâm devleti olarak görülse de yönetici-

13] EMİNOĞLU, V. Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz, s.201'den naklen İbnAbdi'l-Hakem, s. 41-42.Ayrıca bk. İbnSa'd, V/368; Mesudi, III/194-195.

14] EMİNOĞLU,a.g.e., s. 235.

15] MİAN MUHAMMED ŞERİF, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, cilt 2, s. 408.

16] ÖZDEMİR, Ömer B. Abdülaziz'in Siyasi ve Sosyal

Gruplarla İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, s.4'den naklen Şakir, IV, 243.

17] SIRMA, a.g.e., s. 83.

leri İslâm'a uygun bir hayat yaşamıyor ve yönetimde de İslâm Hukukunu gözetmiyorlardı. Yönetime atanacak kişiler, ehil olup olmamaları gözetilmeksizin ırkî bağlar ve kabile taassubu gözetilerek vazifelendiriliyordu. Böylece devlet yönetimi olması gerektiği gibi ilerlemiyor ve birçok yanlış uygulama hayat buluyordu. Ömer b. Abdülaziz halife olunca ilk iş olarak, atama kararname çıkararak önemli görevlerde bulunan memurları değiştirmiştir. Bu kararname ile Ömer b. Abdülaziz, kendinden önce atanmış birçok valiyi değiştirme yoluna gitmiş ve mevcut valilerin yerlerine siyasi ve iktisadi kabiliyeti olan takva sahibi valiler atamıştır.¹⁸

Emevi idarecilerinin en vahim uygulamalarından biri hutbe sonlarında Hz. Ali ve evlatlarına küfretmeyi adet haline getirmeleriydi. Ömer b. Abdülaziz, hilafet makamına gelir gelmez yaptığı en büyük icraat ve ıslahattan biri de hutbe sonlarında yapılan Hz. Ali ve evlatlarına hutbe sonlarında yapılan küfürleri yasaklaması idi. Ömer b. Abdülaziz ilk Cuma hutbesini okumaya çıktığında hutbenin sonunu beddualar ile değil "*Şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği(özellikle), akrabaya (muhtaç oldukları şeyi) vermeyi emreder. Taşkın kötülük(ler)den, müinkerden, zulüm ve tekebbürden alıkoyar. Size (böylece) öğüt verir ki iyice dinleyip (emrini) tutasınız*"¹⁹ ayeti ile bitirdi. Artık hutbeler o günden beri bu ayetle sona erdirilmektedir.²⁰

b-) Askeri icraatlar

Bugünkü Fransa'dan Çin sınırlarına kadar uzanan Emevi devleti, Doğu Anadolu'yu fethetmiş, Azerbaycan da hâkimiyetini kurmuş ve askerlerini İstanbul'un fethi için göndermişti. Dış politikadan daha çok iç siyasete önem veren Ömer b. Abdülaziz'in ilk icraatlarından birisi uzun süredir İstanbul önlerinde beklemekte olan Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki İslâm ordusunu geri çağırması olmuştur.²¹ İslâm savaştır, ama asla saldırgan

ve düşmana zarar verici değildir. Savaşa bizzat katılan düşman askerlerin dışında kalan ferde dokunmak yasaktır. İhtiyar, kadın ve çocuklara karşı silah kullanılmaz. Ayrıca sivil halkın da mallarına el uzatmak İslâm'ın uygun görmediği bir husustur. Ömer b. Abdülaziz buna son derece dikkat eder ve kumandanlarına böyle davranmalarını tavsiye ederdi.²²

c-) Mali icraatlar

Ömer bin Abdülaziz'in askeri icraatlarını ele aldığımız kısımda dış politikadan ziyade iç siyasete önem verdiğini belirtmiştik. Ömer bin Abdülaziz'in bu tutumu sergilemesinin sebepleri arasında, devletin idaresinde bulunan kişilerin o güne dek uygulamış oldukları yanlış siyasetin yol açtığı aksaklıkları düzeltme düşüncesinin yer aldığı söylenebilir. Özellikle de halifeler ve ailelerinin kendilerini ayrıcalıklı olarak görmeleri ve ona uygun bir hayat yaşamış olmalarından doğan ekonomik sorunlar toplumda büyük bir sıkıntı oluşturuyordu. Tüm halkın olan devlet hazinesi durumundaki beyt'ül mal'ı diledikleri gibi ve diledikleri ölçüde kullanıyor olmuşlardı. Halifelüğünden önceki dönemde ekonomik durumu çok iyi olan Ömer bin Abdülaziz halifeliği ile birlikte tüm mallarını beyt'ül mal'a bırakmış ve sıradan bir hayat yaşamayı tercih ederek o güne kadar hayata geçirilen yanlış uygulamalara son vereceğini göstermiştir.

Devletin gelirleri Ömer bin Abdülaziz döneminde zekât, cizye, haraç, uşûr, humus ve feyden oluşuyordu. Fakat bunların temin edilmesi bazı usulsüzlükler ve adaletsizlikler barındırıyordu. Ömer b. Abdülaziz halifeliğinden itibaren bunları adil bir şekilde uygulamaya başlamıştır. Zekât konusunda ihmal caiz değildir demiştir ve valilerine zekâtı hak edenlerin araştırılmasını ve hak sahiplerine haklarının verilmesini emretmiştir.²³ Yine cizye uygulamasında da Ömer b. Abdülaziz sünnete tabi olarak, Müslüman olanlardan cizye almamıştır.²⁴ Haraç ise savaşla fethedilen veya halkıyla bir miktar üzere anlaşılan arazilerden

18] Murat TOKGÖZ, Emevi Halifelerinden Ömer bin Abdülaziz'in Haricî ve Şii Akımlarına Yönelik siyaseti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas'dan naklen İbn'ül-Cevzi, 134.

19] Nahl suresi; 16/90.

20] EMİNOĞLU, V. *Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, s. 107

21] Kübra AYHAN, Ömer bin Abdülaziz'in Horosan ve Mâverâünnehir Siyaseti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s.32'den naklen İbnü'l-Esir, IV, 315.

22] EMİNOĞLU, a.g.e., s. 123.

23] SALLABİ, a.g.e. s. 372

24] a.g.e., s. 374

alınan vergidir. Ömer b. Abdülaziz döneminde haraç gelirlerinde artış olmuş ve yüz yirmi dört milyon dirheme ulaşmıştır. Haraçtaki bu artış, ıslahat siyasetinin sonucuydu. Haraç arazilerinin satımı yasaklanmış, bu araziler üretimin temel kaynakları olarak görülmüştü. Ömer b. Abdülaziz çiftçilere yardım etmiş, onlardan üretimi engelleyen ilave vergileri kaldırmış, ıslah ve imar siyasetini benimsemiş, ölü arazilerin ihyasına teşvik etmiştir.²⁵ Horosan ve Maverünnehir'deki mevali üzerinden de haraç ve cizye vergisini kaldırmış ve binlerce insan Müslüman olmuştur.²⁶ Ömer b. Abdülaziz'in vefatından sonra tekrar Horosan ve Maverünnehir'de halktan cizye ve haraç alınmaya devam edilmiştir.²⁷ Haksız yere istenilen ve insanları zorlayan tüm uygulamalara karşı adil bir tutum sergilemiş ve icraatlarını bu yönde şekillendirmiştir.

Uşûr vergisi, ticaret yapmak maksadıyla İslâm devletinin sınırlarından mal aktaran harbîlerden veya zimmîlerden karşılıklılık esasına dayalı olan gümrük vergisidir.²⁸ Ömer b. Abdülaziz karada ve denizde serbestçe ticaret yapılması için müsaade vermiş ve bu alandaki vergi ve gümrükleri kaldırmıştır. "*Kara ve deniz hepsi Allah'ındır. Onları kulların emrine vermiştir. Onlar da Allah'ın nimetini orada ararlar. Allah'ın kulları ile geçim kaynakları arasında nasıl girebilirsiniz*" diyerek bu görüşünü ifade eder. İslâm devletinin bütün bölgelerinde eşit ölçü ve tartı birimlerinin kullanılmasını emretmiştir.²⁹ Ömer, bugünkü dünyamızın yaklaşık olarak elli devletini içine alan muazzam bir coğrafi bölgede son derece etkili değişiklikler yapmıştır. O, İslâm devletinin birbirinden uzak ve bütün bölgelerinde eşit ölçü ve tartı birimlerinin kullanılmasını emretmiştir.³⁰

d-) Sosyal ve kültürel icraatlar

Devletlerin de insanlar gibi asli ihtiyaçları vardır. Nasıl ki maddi imkânları olmayan

insanların kültürel faaliyetlerle ilgilenmesi beklenemez ise, halkıyla barışık olmayan iç sorunlarını halletmemiş devletlerin de kültürel faaliyetlerle ilgilenmesi beklenemez. Emevîlerin ben merkezli politikaları ve bunun akabinde halk ile devletin sorunlar yaşaması Emevî devletinin kültürel faaliyetlerini durma noktasına getirmişti. Ömer b. Abdülaziz ile devletin halkı ile barışması ve kargaşanın yerini huzur ve sükûnetin alması bu alandaki faaliyetlerin yeniden canlanmasını sağladı.³¹

Ömer b. Abdülaziz devletin yanlış yürüten birçok uygulamasını düzene koymuş ve bunu yaparken Allah'ın emirlerini ve Peygamberin örnekliliğini temel almıştır. Hayatının her noktasında bu bilinç ile hareket eden Ömer b. Abdülaziz sosyal düzen içerisinde de Kur'an ve sünnet temelli bir toplum inşa etmeye çalışıyordu. Bu gayesi sebebiyle Ömer b. Abdülaziz İslâm hukukunun ikinci büyük kaynağı olan hadislerin toplanması için devrinin en büyük hadis âlimlerinden ve bu işi idrak eden şahsiyetlerden Ebu Bekir b. Muhammed b. Hazm'a "Rasulullah'ın hadislerini tesbit ederek yaz. İlmin kaybolmasından ve âlimlerin tükenmesinden korkuyorum" yazdığı mektubunu göndermiştir. Şihab ez-Zühri'nin Ömer b. Abdülaziz'in emri üzerine, ilk hadis toplayan ve tedvin eden kimse olduğu bildirilir.³² Ömer b. Abdülaziz, yalnız Ebu Bekir b. Hazm'a yazdığı mektupla yetinmeyerek İslâm devletinin birçok bölgesindeki valilerine bu hususta emirler göndermiştir.³³ Ömer b. Abdülaziz yalnız kendi devleti içindekileri değil dünyanın dört bir ucunda ve birbirinden uzak bölgelerdeki yöneticileri ve halkları İslâm'a davet etmiştir. Bunların içinde Bizans İmparatoru ve Hint Hükümdarının da olduğu söylenir.³⁴

Ömer b. Abdülaziz mescitlerin yapımı ve şekli yönünden peygamberimizin yolunu takip etmiştir.³⁵ Bugünkü anlamda oyuntu şek-

31] TOKGÖZ, a.g.e. s. 47/48

32] Sabri HİZMETLİ, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s.117'den naklen İbn Sa'd, VII/157; İbn Kuteybe, el-Maarif, 228,239; Hovoritz, adı geçen eseri, 52; Muhammed Muhammed Zehu, el-Hadis ve'l- Muhaddisun, Kahire 1958, 175.

33] EMİNOĞLU, a.g.e., s. 162

34] A.g.e., s. 168.

35] Kenan SEYİTHANOĞLU, Ahmet Rüştü Çelebi, Ahmet Hurşitioğlu ve Vehbi Vakkasoğlu, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, s. 284.

25] a.g.e., s. 376

26] Hasan ONAT, Sönmez Kutlu. (Ed.). "Mürchie", (2013). *İslâm Mezhepleri Tarihi* (2), s. 104

27] Sönmez KUTLU, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, s. 173

28] a.g.e., s. 377'den naklen *Mu'cem-u luğati'l-fukahâ*, s. 312

29] AYHAN, a.g.e. s. 100

30] EMİNOĞLU, a.g.e., s. 151

lindeki ilk mihrap da Ömer b. Abdülaziz'in Medine valiliği sırasında yapılmıştır.³⁶

Kelam ilminin I. asrın sonlarına doğru aslı şeklini kazanmış olmasında Ömer b. Abdülaziz'in sağladığı bağımsız ilmi çalışma ortamının ve ilme verdiği değerin önemi büyüktür.³⁷ Ömer b. Abdülaziz dini ilimlerin yanı sıra, bazı bilimlerin de gelişmesine katkıda bulunmuştur. Antik Yunan devrinden kalan tıp alanındaki eserlerin tercümesi için izin vermiş ve Velîd b. Abdülmelik döneminden kalan tercüme faaliyetlerine devam edilmesini istemiştir.³⁸ Ayrıca Süryanice bazı tıp kitaplarını da Arapçaya tercüme ettirdiği bilinmektedir.³⁹ Ömer b. Abdülaziz'in ilme önem verdiğini "Güç yetirebiliyorsan öğretene ol. Buna güç yetiremiyorsan öğrenene ol. Buna güç yetiremiyorsan ilim öğretmenini ve öğrencisini seven ol. Buna güç yetiremezsen, onlara buğzetme, onlar hakkında olumsuz düşünceler besleme" sözlerinden anlıyoruz.⁴⁰

Yönetim ve Adalet Anlayışı

"Şüphesiz Allah adaleti ve iyilik yapmayı emreder." (Nahl suresi, 90)

"Ey iman edenler, kendiniz, anne babanız ve yakınlarınızı aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönmeyin heva (tutkularınıza) uymayın. Eğer dilinizi eğip büker (sözleri geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır."⁴¹

Adalet lügatte, doğrudan ayrılmama, haktan yana olma, hakkı yerine getirme ve hakkı gözetme anlamındadır. Bu anlamda yaratıcının tüm insanlara bir emri ve yaradılışın bir gayesi olması nedeniyle vazgeçilemez ve değişmezdir.⁴² Yaratıcının tüm insanlığa olan bu

emrini Ömer b. Abdülaziz de tüm halifeliği boyunca en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmış ve adalet timsali bir halife olmuştur. Diğer Emevi halifelerinin düşmüş olduğu yanı sıra düşmeyerek bilhassa adaletsiz uygulamalarda bulunan kendinden önceki halifeleri uyardığı gibi kendisi halife olduğu dönemde de adaletle hükmetmeye devam etmiştir. Hilafeti döneminde ekonomik, idari, malî, askeri ve kültürel anlamda tüm uygulamalara adaletli olma bilinciyle yaklaşmıştır. Ömer b. Abdülaziz bu büyük görevi ve prensibi mükemmel bir şekilde uygulamıştır. Ona göre sorumluluk ve idarecilik demek, insanların haklarını teslim etmek, verdikleri biatin şartlarına boyun eğmek ve meşru taleplerini yerine getirmek demektir.⁴³ Kendisinden sonraki halifelere de yönetim şekliyle örneklik oluşturmuştur.⁴⁴

Ömer b. Abdülaziz haksızlıklara karşı mücadele etmiş ve ilk olarak kendisi ve ailesinden başlamıştır. Elinde bulunan arazi ve eşyaları haksızlıkla elde edilmiş olma şüphesi barındırdığı gerekçesiyle elden çıkarmış ve gelirini fakirlere dağıtmıştır.⁴⁵ Ömer b. Abdülaziz, İslâm topraklarında yaşayan insanlara haklarını iade edip onları adaletle idare eden, toplumu Hz. Peygamber ve ilk dört Raşit Halife devrinde yaşadığı günlere geri götüren, zulmü söndüren ve adaletle meşalesini taşıyan büyük bir şahsiyete sahipti.⁴⁶ Ömer b. Abdülaziz, adalet konusundaki titizliği sebebiyle halk arasında dedesi Hz. Ömer'e benzetilmiştir. Kendisine "İkinci Ömer" denilmesinin bir sebebi de budur.⁴⁷ Adaletiyle Hz. Ömer'e, züht ve takvasıyla Hasan-ı Basrî'ye, ilim bakımından Zühri'ye benzetilen Ömer b. Abdülaziz halifeliği sırasında çok sade bir hayat sürmüş, saraylarda oturmayıp Halep civarındaki Hunâsıra'ya yerleşerek zamanının çoğunu orada geçirmiş, resmî ve sivil heyetleri genellikle orada kabul etmiştir. Kamu mallarını yetim malına benzetir ve beyt'ül mal'ı kendisine bırakılan bir emanet kabul ederdi.

36] İbrahim SARIÇAM, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, s. 136.

37] YİĞİT, "Emeviler", DİA, C. XI, S. 99

38] TOKGÖZ, s. 49'dan naklen Yıldız, XIV, 213.

39] YİĞİT, 'Ömer b. Abdülaziz', XXXIV, 54.

40] SALLABİ, a.g.e., s. 74.

41] Nisa Suresi 4/35.

42] Muharrem BALCI, " Hak- Adalet- Özgürlük Kavramları Analizi", (Çevrimiçi) http://www.muhammedbalci.com/yayinlarx.php?dosya_adi=3&kategori=tebligler, 27 Nisan 2016.

43] SALLABİ, a.g.e., s. 57

44] Adem APAK, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi IV* (Abbâsiler Dönemi), s. 321'den naklen İbnTiktaka, el-Fahri, 246; Sü-yûti, *Târîhu'l- Hulefâ*, s. 417.

45] SALLABİ, a.g.e., s. 58.

46] EMİNOĞLU, V. *Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, s. 196.

47] TOKGÖZ, s.42'den naklen İbnKesir, el- Bidâye, IX, 205.

Hazineden maaş almadığı gibi şahsî işlerini yürüttüğü sırada devlete ait mumu dahi kullanmazdı.⁴⁸ Elinde yeryüzünün hazineleri bulunduğu halde kandiline sadece üç boğum üzere yağ koyardı.⁴⁹ Beyt'ül mal'a bu denli dikkat eden halife Ömer b. Abdülaziz, Emevi devletinin en dikkatli ve en adil yöneticisi olmuştur. Kendisinden önce halife olan kişiler adil yönetici olmaktan bir hayli uzaklaşmış, İslâm devleti yöneticiliğine yakışmayan uygulamalarda bulunmuşlardır.

Ömer b. Abdülaziz hakkında Davud b. EbîHind şöyle bir olay anlatmıştır: "Ömer b. Abdülaziz, Mescid-i Nebevî'nin şu kapısından yanımıza geldi. Yanımızda bulunanlardan biri, fasık Abdülaziz şu oğlunu feraiz ve sünnetleri öğrenmesi için bize gönderiyor. Bu çocuğun halife olmadan ve Ömer b. Hattab'ın yönetimi gibi bir yönetim tarzı sergilemeden önce ölmeyeceğini iddia ediyor" dedi. Davud şöyle devam etti: "Allah'a yemin ederim ki Ömer'in, ölmeden önce halife olduğunu ve Ömer b. Hattab gibi adil olduğunu gördük."⁵⁰

Halifeliğinde uygulamış olduğu adaletli icraatları neticesinde Müslümanlar ve gayrimüslimler için toplum içerisinde ayırım yapılmaksızın yaşama olanağı hayat bulmuştur. Halifeliğin kendisine bırakıldığını öğrendiğinde insanları bi'attan azlederek "...artık karar sizindir..."⁵¹ dediğinde insanların hep birlikte gönüllü olarak onu seçiyor olması Ömer bin Abdülaziz'in bu vazifeyi layığı ile yerine getireceğinin habercisi olmuştur.

Başka bir konuşmasında Ömer b. Abdülaziz'in "Ben veya başka bir halife; Allah'ın Kur'an'la çizdiği İslâm yolunu takip ettiğimiz müddetçe bize itaat vardır. Şayet Allah'ın kanun ve buyruklarından ayrılırsam, yani O'nun kanunlarını değil, kendi keyfi kanunlarımı tatbik etmeye kalkışırsam, bana itaat yoktur"⁵² sözleriyle belirttiği ifadeler hiçbir aksi tavır sergilediği görülmemiş ve adaletine karşı eleştiriler yöneltilmemiştir. O zamandan bu yana âlim ve fakihlerin yönetiminde adil olduğu konusunda uzlaşya vardıği nadir halifelerdendir.

Çünkü diğer Emevi halifeleri nefislerine uymuşlar ve Allah'ın olmamızı emrettiği adalet yolundan ayrılmışlardır.

İslâm yönetim sistemi yöneticinin sorumluluğu, ümmetin birliği ve ümmetin iradesine saygı esaslarına dayanır. Bu üç esas Rasullullah'tan sonra en mükemmel şekilde Raşit Halifeler ve Ömer b. Abdülaziz devrinde gerçekleştirilmiştir. Onlar vatandaşlarından sorumlu olan tüm yöneticiler gibi, kendilerine tâbi olan ahalinin sorumluluğunu en derin şekilde hissediyorlardı. Bu sorumluluk duygusu onların bütün söz ve tasarruflarında açığa çıkıyordu.⁵³ Ömer b. Abdülaziz hiçbir zaman sloganik bir adalet anlayışı gütmemiş, ilk önce adaleti baş idareci olarak kendisi uygulamış ve daha sonra diğer idarecilerden âdil olmalarını istemiştir.⁵⁴ Vatandaşların sosyal adalet ve hukuk kurallarına riayet etmeyen valilere karşı sivil itaatsizlikte bulunabilmeleri hususunu devlet garantisi altına almıştır. Bu konuyu insanlara "Allah'a isyan olan yerde mahlûka itaat yoktur"⁵⁵ veciz sözüyle bildirmiştir. Yöneticilik şuuruna sahip Ömer b. Abdülaziz'in kendisi adaleti en iyi şekilde tesis etmeye çalışarak nefisine uymaktan kaçındığı gibi, dünyanın aldaticılığını kendisine hatırlatan ve yanlışa yönelmesine fırsat vermeyen âlim dostlarının olduğu, Hasan-ı Basrî'nin kendisine yazdığı mektubundaki "Bu dünyadan sakın; çünkü o bir yılan gibidir, derisi pürüzsüzdür, ama zehri öldürücüdür... Bu dünyadan sakın; çünkü onun amelleri yalan, umutları aldaticıdır"⁵⁶ sözlerinden anlaşılacaktır. Yöneticiliğe layık olduğuna işaret eden bir başka ifade; "Eğer denilse: "Neden hilâfet-i İslâmiye Âl-i Beyt-i Nebevî'de takarrur etmedi? Hâlbuki en ziyade lâıyk ve müstehak onlardı." Elcevap: Saltanat-ı dünyeviye aldaticıdır. Âl-i Beyt ise, hakaik-i İslâmiyeyi ve ahkâm-ı Kur'âniyeyi muhafazaya memur idiler. Hilâfet ve saltanata geçen, ya nebî gibi masum olmalı veyahut Hulefâ-i Râşidîn ve Ömer b. Abdülâziz-i Emevî ve Mehdî-i Abbâsî gibi harikulâde bir zühd-ü kalbi olmalı ki, aldanmasın"⁵⁷ şeklindedir. Birçok âlim Ömer b.

48] YİĞİT, 'Ömer b. Abdülaziz', XXXIV, 54

49] EBU NASR SERRAC TUSÎ, *El-Lüma*, (Çeviren H. Kamil Yılmaz, s. 136

50] ÖZDEMİR, s. 28'den naklen ez-Zehebî, V, 16.

51] EMİNOĞLU, a.g.e., s. 92

52] SIRMA, a.g.e., s. 82

53] HASAN EL-BENNA, *Risaleler*, s. 386

54] TOKGÖZ, s. 43

55] Murtaza KÖSE, Ömer b. Abdülaziz'in Hayatı ve Şahsiyeti, (çevimiçi), <http://www.yeniiumit.com.tr/konular/detay/omer-b-abdulazizin-hayati-ve-sahsiyeti>, 4.05.2016

56] MİAN MUHAMMED ŞERİF, a.g.e., cilt 2, s. 431

57] Said NURSÎ, *Mektubat*, s. 108

Abdülaziz'in adalet anlayışının ve uygulayışının Kur'an'a ve sünnete uygun olduğuna bire bir şahitlik etmiştir. Ömer hilafeti döneminde bir hac mevsiminde Arafat'ta tüm Müslümanlara seslenerek adalet örnekleri vermeyi, ma'rufu emretmeyi, münkeri nehyetmeyi arzu etmiş ancak gidememiştir. Söylemek istediklerini yazıp Hac Emiri tarafından ümmete tebliğ edilmek üzere göndermiştir. Bu yazıda: *"Ben her mazlumun hakkını arayan birisiyim. Şunu daima hatırlayın ki benim vali ve memurlarımdan birisi Hak'tan ve adaletten ayrılmış Kur'an ve sünnete göre davranmadığı takdirde ona itaat etmeyiniz. Hakk'a dönünceye kadar onu size havale ettim. Aranızdaki servet ve mal yalnız bir zenginler sınıfı elinde olmasın. Mal ve mülk zenginler için bir servet, fakirler için ulaşılması güç bir nesne olmasın... Sizi hac menâsikinden alıkoymaktan korkmasaydım, size hak ve adaletten aranızda devamlı yaşayacak, batıldan da devamlı terk edeceğiniz örnekler verecektim..."*⁵⁸ demiştir.

Tüm bu örneklerden ve Ömer b. Abdülaziz'in sözlerinden anlaşıldığı üzere halife, yönetiminde adalet ilkesini hâkim kılmak istemiş ve bunu yönetimi boyunca hayata geçirdiği tüm icraatlarında uygulamıştır. Özellikle de halifelik öncesi hayatı ile halife olduğu süreç sonrası kıyas edildiğinde gözle görülür farklılıklar ortaya çıkmış ve Ömer b. Abdülaziz çevresinde bulunan onca yanlış örneğe rağmen Allah'ın emrettiği adalet ilkesini, yönetimi boyunca canlı tutmayı başarmıştır. Ömer b. Abdülaziz'den önceki Emevi hanedanlığı döneminde zulme alışmış olan halk, Ömer b. Abdülaziz ile birlikte Allah'ın adaleti ile tekrar hayat bulmuşlardır.

Hukuk Alanında Yaptığı Uygulamalar

Bu başlık altında Ömer bin Abdülaziz'in müçtehitliği, önemli içtihatları, özgürlük anlayışı ve uygulamaları ele alınacaktır.

a-) Müçtehitliği

Medine'de geçirdiği ilk yılları ve orada karşılaştığı sahabe ve büyük fakihlerden aldığı kendine özgü bir ilmi seviyesi vardı. İlme karşı sevgisi, muhabbeti onun kendine has bir fikrinin oluşmasına sebep olmuştur. Ömer bin Abdülaziz'in fıkhi uygulamaları başlı

başına bir mezhep ve usûl olduğu gibi aynı zamanda ondan gelen mezhep imamlarına da birçok hususta delil teşkil etmiştir.⁵⁹ Tabi'in'in ileri gelen büyük fakih ve âlimlerinden Enes bin Malik, Abdullah bin Ca'fer bin Ebu Talip, Said ibn el-Müseyyeb, Urve bin Zubejr, Tavûs, Zühri, Süleyman ibn Yesar, Mücahid, Rabî ibn Semure, Reca' ibn Hayve, Kasım ibn Muhammed ibn Ebu Bekir, Meymun bin Mihran gibi şahıslarla bir arada tahsil görmüş, onlarla büyümüş ve onlarla uzun vakitler geçirmiştir.⁶⁰ Ömer b. Abdülaziz insanlar sıkıntıya düşmesinler ve haksız kararlar verilmesin diye yargıçların seçiminde son derece dikkatliydi. Yargıçlar da ilim, yumuşak huyluluk, iffet, istişare ve Hakk'a bağlılık şartlarını arardı.⁶¹ İbn Kesir'e göre dört halifeden sonra meydana gelen sapmalar son haddini bulmuştu ve Ömer b. Abdülaziz bir müçtehit olarak İslâm'ı ihya etmiş ve tekrar İslâm hukukunu uygulamaya koymuştu.⁶²

İslâm Hukukunun bir gereği olarak İslâm hukukçuları, insan hakları ve özgürlükleri ile dinin emredici hükümlerinin/ahkâm ayetlerinin değişmeyeceğini, bunların Allah'ın tasarrufunda olduğunu, zamana ve zemine bağlı değişime tabi tutulamayacaklarını kabul ederler.⁶³ Emevi halifeleri Ömer b. Abdülaziz'e kadar olan dönemde İslâm Hukukunu gözetmez olmuş ve halifelik makamının vermiş olduğu olanakları fazlası ile kullanmaktan geri durmamışlardır. Ömer bin Abdülaziz ise halifeliğinden önceki dönemde de ilme olan bağlılığı ile tanınmış ve hareket etmiş, halifeliğinden sonrada aynı hassasiyet ile karar ve uygulamalarına devam etmiştir. Bu sebeptendir ki dönemindeki âlimler ve kendisinden sonraki kişiler tarafından müçtehit olarak kabul edilmiş, kendisinin ortaya koyduğu içtihatlar toplum huzuru ve adaleti için her zaman düzenleyici konumda olmuştur. Aldığı kararlar ve ortaya koyduğu icraatları Allahın emri ve peygam-

59] AĞIRAKÇA, *İslâm'da İlk Tecdid Hareketi ve Ömer bin Abdülaziz*, s. 238

60] EMİNOĞLU, V. *Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, İnkılab yayınları, s.270'den naklen Suyutî, Tarihü't Hulefa, s. 152.

61] SALLABİ, *Büyük İslah ve Tecdid Önderi Ömer B. Abdülaziz Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi*, s.391'den naklen Muhammed Şakir, *Fıkıh-u Ömer bin Abdülaziz*, c. II, s. 285.

62] EMİNOĞLU, a.g.e., s. 200

63] BALCI, *Hukuk Mantığı, Birikimler-II*, s. 472

58] Ahmed AĞIRAKÇA, *İslâm'da İlk Tecdid Hareketi ve Ömer bin Abdülaziz*, s.185'den naklen İmaüddin Halil, s. 72.

berin örnekliliği çerçevesinde şekillendirmeye gayret göstermiş ve bunu hayatı boyunca tavizsiz uygulamaya çalışmıştır.

b-) Önemli içtihatları

Ömer bin Abdülaziz halifeliği müddetince birçok alanda içtihatla bulunmuştur. Her birine yer vermek çalışmamız açısından mümkün olmadığı için önemli içtihatlarından bazılarına burada yer vereceğiz.

1- Yargı ve Şahitlik

Bazı girift meseleler vardır ki; yargıcı şaşkınlığa düşürür. Bu durumda yargıç, hak kendisi için açıkça ortaya çıkmadığı halde hüküm vermeli mi? Yoksa meseleyi kendisinden daha bilgili bir yargıcı mı bırakmalıdır? Ömer b. Abdülaziz, kıyamete kadar yargıçlar için ders olacak bir uygulamaya karar vermiştir. Buna göre, hâkim hak kendisi için açıkça ortaya çıktığında hükmünü vermeli. Ancak içinden çıkamadığı meselelerle karşılaştığında yargılamayı terk edip, problemi çözümsüz bir şekilde bırakmamalı, değerlendirme yapması için konuyu kendisinden üstte olan birisine götürmelidir.⁶⁴ Ömer b. Abdülaziz'in din ve dünya işlerini danıştığı ilmi meclisleri vardı. O meclislerde âlimlerin, fıkıhçıların ve anlayış sahibi insanların görüşlerini alırdı. Ömer b. Abdülaziz'in Raca b. Hayat'a söylediği "*Ey Raca! İnsanların karşılıklı konuşup sohbet etmeleri özleri ortaya çıkarır. Danışma ve münazara rahmet kapısı, bereket anahtarıdır. Münazara ve istişare eden sapıtmaz, kararlılığıyla yoluna devam eder*"⁶⁵ sözlerinden de şûraya önem verdiği ve yargıçlarında bu yöntemi kullanmaları gerektiğini buyurduğu görülüyor.

2- Kan Akıtma ve Kısas

Bir adamı öldüren kadın hakkında Ömer b. Abdülaziz'in mektubu şöyledir: Veliler isterlerse suçluyu affedebilir, kısas yoluyla öldürülmelerini isteyebilir veya diyetten düşen payının ölenin eşine verilmesi için talep edebilirler.⁶⁶

Ölen kişinin yakınlarından birinin katili affetmesi durumunda kısas cezasının düşüce-

ği ve diyet verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁷

Ömer b. Abdülaziz bir kişinin diyet aldıktan sonra öldürme fikrine sahip olanları Allah'ın ayetlerinde zikrettiği aşırılığa gidenler olarak tanımlamıştır.⁶⁸

Öldürülmüş olarak bulunan kişinin diyetinin beyt'ül mal'a ait olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

Kalabalık anında öldürülen ve kim tarafından öldürüldüğü bilinmeyen kişinin de diyetinin beyt'ül mal'a ait olduğunu söylemiştir.⁷⁰

3- Diyetler

Ömer b. Abdülaziz, ordu komutanlarına yazdığı mektupta diyet miktarının, Hz. Peygamberin döneminde uygulandığı üzere, yüz deve olduğunu belirtmiştir.⁷¹

Dilin kesilmesi, sesin giderilmesi, burnun kesilmesi, kulağın koparılması, ayakların kesilmesi, çenenin kesilmesi, parmakların koparılması için ayrı ayrı diyetler belirlemiştir.⁷²

4- Had Cezaları

Had cezalarının uygulanması Müslümanların kanlarının, mallarının ve ırzlarının korunmasını, ülkede güven ortamının oluşmasını sağlar. Ömer b. Abdülaziz had cezalarının uygulanması konusunu özellikle vurgulamış ve bu cezaların uygulanmasını namazın kılınması ve zekâtın verilmesi kadar önemli bir iş olarak nitelendirmiştir.⁷³

Ömer b. Abdülaziz'e göre, bir mesele devlet başkanına veya hâkime ulaşmış ve had cezasının uygulanmasına karar verilmişse, artık o cezanın tatbikinden dönüş yoktur. Sabit olan ceza uygulanmalıdır.⁷⁴

"Bir kişi birden çok suç işlemiş ve birden çok had cezası verilmişse o kişinin öldürül-

67] a.g.e., s. 398'den naklen Abdurrezzak, Musanenf, c. IX, s.318.

68] a.g.e., s. 399'den naklen, Abdurrezzak, Musanenf, c.X, s.16,17.

69] a.g.e., s. 399'den naklen Abdurrezzak, Musanenf, c. IX, s459.

70] a.g.e., s. 398'den naklen El- Muhalla, c.X, s.

71] a.g.e., s. 400'den naklen İbn EbiŞeybe, Musannef, c.IX, s.128.

72] Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., s. 401,402,403

73] a.g.e., s. 404'den naklen Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz, c.II, s.111.

74] a.g.e., s. 404'den naklen Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz, c.II, s.113.

64] SALLABİ, a.g.e., s. 392'den naklen Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz, c.II, S.487.

65] SALLABİ, a.g.e., s. 393

66] a.g.e., s. 398'den naklen El- Muhalla, c.X, s. 361.

mesi diğer had cezalarına gerek kalmaksızın yeterli midir yoksa diğer cezalar uygulanıp ondan sonra mı öldürülmelidir" sorusuna Ömer b. Abdülaziz; böyle bir durumda kişiye öncelikle diğer had cezaları uygulanır, ardından da ölüm cezası tatbik edilir.⁷⁵

Ömer b. Abdülaziz hâkimlerin asma veya kesme cezalarını uygulamadan önce halifenin iznini almaları gerektiği görüşündedir. Bir kişi ancak halifenin muvafakatinden sonra asılmalı veya öldürülmelidir.⁷⁶

Ömer b. Abdülaziz, kâfire iftira atılması durumunda kazif cezasının uygulanmayacağı görüşündedir. Çünkü inkâr, iftira edilen zinadan daha büyük bir günahtır. Zinadan daha büyük günah olan küfür hali kendisinde devam ettiği sürece, o kişinin iftira edilen zina fiilinden uzak olduğunun ispat edilmesi gerekmez. Konuyla ilgili olarak Ömer b. Abdülaziz'in görüşü şöyleydi: "Küfür ve inkârdan daha büyük bir günah olmadığına göre, kâfire yönelik iffete iftiradan dolayı ceza vermek gerekmez. Onun inkârı iftirasından daha büyük bir günahtır. Zina etmesi dahi küfrü kadar büyük bir günah değildir. O halde kâfire iftira edene kazif cezası verilmez."⁷⁷

Hırsızlık suçu hakkında da çaldığı eşya ile evden çıkmadıkça hırsıza had cezasının uygulanmayacağı görüşündedir.⁷⁸

Şarap içen kişiye had cezası vermiş ve tekrarladığı takdirde cezayı ağırlaştıracağını söylemiştir.⁷⁹

Ömer b. Abdülaziz kişinin sihribaz olduğunu itiraf etmesi veya gerekli delilin bulunması halinde sihribazın öldürülmesini emretmiştir.⁸⁰

Müslümanlar kimseyi Müslüman olması için zorlamamışlardır. Aynı şekilde dinle oyun oynanmasına da kabul etmezler. Ömer b. Abdülaziz'e göre, o kişiden tövbe etmesi istenir

ve kişi İslâm'a davet edilir. Eğer tövbe eder, İslâm'a girerse tövbesi kabul edilir. Ancak tövbe edip İslâm'a dönmezse boynu vurulur.⁸¹

5- Ta'zir Cezaları

Had cezaları suçu ve hükmü Allah'a ait olan ve hiçbir şekilde değiştirilemeyen cezalardır. Ta'zir cezaları ise had cezalarının dışında kalan hükmü Allah tarafından belirlenmeyen cezalardır. Ömer b. Abdülaziz ta'zirin üst sınırını belirlemiş ve bu sınırın aşılmasını yasaklamıştır. Bununla ilgili iki yaklaşım vardır. İlki ta'zir cezası olarak otuz celdeden fazla vurulmaması⁸² ikincisi ise ta'zir cezası olarak vurulan celdenin en düşük had cezası miktarından az olması yönündedir.⁸³

Ömer b. Abdülaziz zanla veya suçlamaya dayalı olarak bir kişiye ceza verilmesini caiz görmemiş, bunu adalet ilkesi olarak kabul etmiş ve baskıcı uygulama yerine adil uygulamayı tercih etmiştir. Çünkü zulümlerden uzak olmak istiyor ve zulmetmekten korkuyordu. Ömer b. Abdülaziz bu durumdaki kişileri Allah'a havale etmeyi tercih etti.⁸⁴ Aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz baskıcı bir incelemeyle değil, adalete uygun bir tahkikle hüküm vermek gerektiğini belirtir. Ömer b. Abdülaziz ve Atâ, zan ve suçlamayla cezanın uygulanamayacağı görüşündedirler.⁸⁵

6- Hapis ile İlgili Hükümler

Ömer b. Abdülaziz erkeklerle karışma imkânı bulunmayan uzak bir yerde kadınlara has ayrı bir hapisane yapılmasını emretmiştir. Dindar ve güvenilir kimselerin Ömer b. Abdülaziz'e yönelmelerinin sebeplerinden birisi de onun hapisanelerle ilgili böyle önemli ıslahatlar yapmasıdır.⁸⁶ Her alanda ıslah çalışmalarına yönelen Ömer b. Abdülaziz hapiste bulunan kişilerin de durumlarına önem vermiş ve onların da yemek, katık, giysi ve diğer bütün ihtiyaçlarının karşılanması talimatları

75] a.g.e., s. 404'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c.II, s.117.

76] a.g.e., s. 405'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c.II, s.117.

77] A.g.e., s. 405'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c.II, s. 130.

78] a.g.e., s. 407'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c.II, s. 146.

79] a.g.e., s. 407

80] a.g.e., s. 409'dan naklen İbnEbiŞeybe, *Musannef*, c.X, s.135.

81] a.g.e., s. 409'dan naklen *Tabakât*, c.V, s. 351.

82] a.g.e., s. 411'den naklen *Tabakât*, c. V, s. 365.

83] a.g.e., s. 411'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c. II, s. 189.

84] a.g.e., s. 412'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c. II, s. 212.

85] a.g.e., s. 413'den naklen Abdurrezzak, *Musannef*, c. X, s. 218-219.

86] a.g.e., s. 415'den naklen *Tabakât*, c. V, s. 362.

vermiştir.⁸⁷ Bir mektubunda "...Hapiste bulunanların haklarına riayet edin. Cezalandırmada aşırı gitmeyin. Hapiste kendini düzelten ve düzeltmeyi gözetleyin..." demiştir.⁸⁸

7- Cihatla İlgili Hükümler

Savaşa katılma yaşına sınır getirmiş ve on beş yaşındaki gençlerin cihada çıkmalarına izin vermiştir. On beş yaş altına müsaade edilmemiştir.⁸⁹

Esir düşen Müslümanların kurtarılmasının vacip olduğunu vurgulayarak, ne kadar olursa olsun fidyelerin verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁰

Esirlerin öldürülmesi konusunda ise öldürülmelerini hoş karşılamamış ve bunu yasaklamıştır. Ancak çok sayıda Müslüman'ı öldüren bir esiri öldürtmüştür.⁹¹

8- Evlenme ve Boşanma

Ömer b. Abdülaziz nikâhın geçerli olması için velinin bulunması gerektiğini söylemiş, veli yoksa devlet başkanının izni olmalıdır demiştir.⁹²

Boşanma konusunda işin ciddiyetine dikkat çekmiş, bir kişi ister ciddi olsun isterse şaka mahiyetinde ifadeler kullansın boşanmanın gerçekleşmesi bakımından fark etmez boşanmış olurlar demiştir.⁹³ İkraha altında yapılan boşanmanın ise geçersiz olduğuna hükmetmiştir.⁹⁴

Kâfir ile evli kadının İslâm dinine girerek Müslüman olmasının ardından nikâhlarının sona ereceğini ve evlilik bağının ortadan kalkacağını, hâkim kararı ile birbirlerinden ayrılmaları gerektiğini söylemiştir.⁹⁵

87] a.g.e., s. 414'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c. II, s. 226.

88] a.g.e., s. 415'den naklen *Tabakât*, c. V, s. 356.

89] a.g.e., s. 416'dan naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c. II, s. 415.

90] a.g.e., s.417

91] a.g.e., s.418'den naklen *Fıkh-u Ömer bin Abdülaziz*, c. II, s. 438.

92] a.g.e., s.419'dan naklen İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, c.IV, s.132.

93] a.g.e., s.421'den naklen İbnEbiŞeybe, *Musannef*, c.V, s.106.

94] a.g.e., s.421'den naklen İbnEbiŞeybe, *Musannef*, c.V, s. 49.

95] a.g.e., s. 422

9- Miras

Dedenin yetimlere vasiyet yapması zorunlu olup, vasiyet yapmaması durumunda vasiyet yapmış gibi davranılması gerekmektedir.⁹⁶

10- Namaz ve Cem

Ömer b. Abdülaziz namazda Fatıha'dan evvel besmeleyi okumazdı.⁹⁷ Namazdan çıkmak için de sağa ve sola başını çevirmeksizin kibleye müteveccih olarak selam verirdi.⁹⁸ Namazdaki intikal tekbirlerinde de ellerini omuzlarına kadar kaldırırdı, cenaze namazında da aynı şekilde uygulardı.⁹⁹

Ömer b. Abdülaziz, özür olmaksızın iki namazın arasını cem etmenin caiz olmadığı, kanaatindedir.¹⁰⁰ Ömer b. Abdülaziz halifeliği boyunca yukarıda da görüldüğü gibi birçok farklı konuda hüküm vermiş ve icraatta bulunmuştur. Verdiği her karar ve hayata geçirdiği her uygulamada İslâmi çizgide hareket etmeye çalışmıştır.

c-) Özgürlük Anlayışı ve Uygulamaları

Özgürlük prensibi, Ömer b. Abdülaziz'in devletinde hükmü ayakta tutan temel prensiplerinden biridir. Bu prensip, İslâm şeriatının sınırları içinde ve onunla çalışmıyacak şekilde bütün insanlar için genel anlamdaki bütün hürriyetleri teminat altına almakla hayata geçirilir. Ömer, insan özgürlüklerinin bütün boyutlarına önem vermiş, özgürlüklerin her tür ve şeklini sergilemiş, İslâm ilkelerine uygun olanları kabul etmiş, uygun olmayanları da İslâm ilkeleri dairesinin içine almıştır. Ömer b. Abdülaziz döneminde uygulanan özgürlüklerden bazıları şu şekildedir:¹⁰¹

1- Düşünce ve İnanç Özgürlüğü

Ömer b. Abdülaziz inanç özgürlüğünü uygulama konusunda "*Dinde zorlama yoktur (Bakara suresi, 256)*" ayeti bağlamında uygulamaya çalışıyordu. Devlet idaresinde, valileri ve halkını yönetirken görüş ve ifade açısından fikir özgürlüğü geniş bir alana sahip olmuş-

96] Mustafa İSLAMOĞLU, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an, Gerekeçeli Meal-Tefsir*, s. 766, Dipnot 15.

97] AĞIRAKÇA, a.g.e., s. 241

98] a.g.e., s. 241'den naklen İbn Sa'd, V, 335.

99] a.g.e., s. 241'den naklen İbn Sa'd, V, s. 360.

100] a.g.e., s. 241'den naklen Ebu Ubeyd, s. 123.

101] SALLABİ, s. 84

tur. Ömer b. Abdülaziz, zulme uğramış herkeşe şikâyet etme hakkını sağlamış, söze tam bir hürriyet vermiş, her ferdin istediğini söyleme özgürlüğünü insanlara sağlamıştır.¹⁰²

2- Siyasal Hayata Katılma Özgürlüğü

Ömer b. Abdülaziz, İslâm'ın Müslümanlara bahşettiği siyasi hürriyetin yeniden başlayacağını ilan etmiştir. Okuduğu bir hutbe de şöyle demişti: "... Doğrusu, sünnete muhalefet konusunda kimseye esenlik yoktur, Allah'a isyan konusunda yaratılana itaat yoktur. Doğrusu, siz halifenin zulmünden kaçana asi diyorsunuz. Aslında isyanda en çok ileri giden zalim imamdır."¹⁰³

Ömer b. Abdülaziz, Süleyman b. Abdülmelik'in kendisini veliaht tayin etmesiyle bu görevi kabullenip makamına geçmemiş halkına onları bi'atlarından azat ettiğini söyleyerek kendi halifelerini kendilerinin seçmesini söylemiştir. Halifelik makamına ilk geçtiğinde halka seçme hakkını uygulatmış olması da siyasal alandaki hürriyetlere önem verdiğinin kanıtı niteliğindedir.

3- Kişisel Özgürlük

Ömer b. Abdülaziz, İslâm ümmetinin fertleri için bireysel özgürlüklerin gerçekleşmesi ve desteklenmesi için çalışmıştır. Göç veya başka bir deyimle seyahat özgürlüğü üzerinde bazı kayıtların olduğunu görünce başlattığı icraatla göç etmek isteyenler için bunun kapısını açmıştır.¹⁰⁴ Emri altında bulunan cariyeler konusunda da onları gitmeleri ya da kalmaları konusunda özgür bırakmıştır.¹⁰⁵

4- Ticaret ve Kazanma Özgürlüğü

Ekonomik özgürlüğün bir parçası olarak, ticaret ve kazanma özgürlüğü konusunda "O'nun kanunu sayesinde orada gemiler yol alabilsin diye, yine O'nun lütfundan payımıza düşeni elde edip de şükredebilesiniz diye denizi sizin için bir yasaya bağlayan Allah'tır"¹⁰⁶ ayeti bağlamında hareket etmiş ve isteyen herkesin onda ticaret yapmalarına izin vermiştir. Haram

malların alışverişini şiddetle yasaklamıştır. Hakların geri verilmesi ve kontrollü ekonomik özgürlüğün sağlanması alanlarında Ömer'in takip ettiği politika birçok alanda meyvelerini vermiştir. Örneğin, insanlar için çalışmaya ve üretime itici güç olmuş, bunun önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu da ticaretin gelişmesine sebep olmuş, ticaretin gelişmesi de zekâta tabi olan ürünlerin artmasına sebep olmuş, doğal olarak bu da zekâtın artmasına sebep olmuştur. Sonuçta yoksul kesimin gelir seviyesi yükselmiş, onların alım gücü artmış, bu durum tüketimi de daha artırmış, mal ve hizmetlere olan talebi artırmıştır. Bütün bunlar ekonominin canlanması, gelir seviyesinin yükselmesi ve refahın artması sonucunu getirmiştir.¹⁰⁷

Sonuç

Ömer b. Abdülaziz Emevi Devletinin 9. halifesidir. Halifelige istişare ile gelmiş ve halifeliği boyunca da istişareye önem vermiştir. Ömer b. Abdülaziz kendisine diğer Emevi halifelerini değil dört büyük Raşit halifeyi örnek almıştır. Hz. Ömer'in torunu ve adil bir halife olması sebebiyle "İkinci Ömer" olarak da anılmıştır. Yönetiminde İslam Hukukuna riayet etmeye azami gayret göstermiş ve Allah'ın emirleri hilafına bir tutum sergilediğinde insanlara kendisine olan itaati terk etmelerini emretmiştir. Yönetimi süresince valilerine adaletli olmalarını, zulmetmemelerini, halka karşı anlayışlı ve sabırlı davranarak en iyi uygulamaları hayata geçirmeye gayret göstermelerini tavsiye etmiştir. Kendisinden önceki halifelerin uygulamaları sayesinde bozulmalara uğrayan toplum düzenini tekrar diriltmeye çabalamış ve bir tecdit hareketi başlatmıştır. Askeri, mali, idari ve sosyo-kültürel alanlarda birçok farklı icraatı hayata geçirmiştir.

Adalet, Ömer b. Abdülaziz'in valilik ve halifelik yaptığı dönemlerinde hayata geçirdiği tüm uygulamalarının temel esasıdır. Allah'ın tüm insanlığa yönelik emri olan adalet ilkesine binaen yönetimi altında bulunan halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında her daim adil bir yol izlemiştir. Ezâ ve zulmü yönetimi boyunca yok etmek için gayret göstermiştir. Kendisinden önceki süregelen yönetim şekline

102] a.g.e., s. 84

103] a.g.e., s.85'den naklen İBNÜ'L- CEVZÎ, *Sıratü Ömer*, s. 240.

104] a.g.e., s. 85'den naklen *En-Nemûzecü'l-idâriyyü'l-müsihtehlisminidâratü Ömer bin Abdülaziz*, s. 312.

105] a.g.e., s. 85

106] Casiye suresi 45/12

107] a.g.e., s.87'den naklen *Es-siyâsetü'l-iktisâsiyye'l-mâliyyeli Ömer bin Abdülaziz*, s. 48.

razı olmamış, insanların oluşturduğu saltanat sisteminden yüz çevirerek Allah'ın emri olan hilafet sistemini yönetiminde hâkim kılmıştır. Emri altında bulunan yöneticileri ırkî taassup gözetmeksizin liyakat sahibi olup olmamalarını kriter kabul ederek tayin etmiştir. Ülkenin askerî gücünün farkında olmuş, yönetime geldiğinde ordunun gücünü zorlayan kuşatmaları geri çekmiştir. Ülkenin idarî ve sosyal düzeninin devamını kendisine öncelikli gaye edinmiş ve hilafeti döneminde bu gayeye ulaşabilmek için halktan haksız yere alınan haraç ve cizye vergilerini kaldırma, beyt'ül mal'dan yapılan gereksiz harcamaların önünü alma, halkın karmaşaya mahal vermeden dini ilimleri öğrenmesi için ilmin toparlanmasını sağlama gibi uygulamaları hayata geçirmiştir.

Hukuk alanında öncelikle Kur'an da yer alan hükümlerin birebir uygulanmasına gayret etmiş, Kur'an da hüküm bulunmayan konularda Peygamber örneğini takip etmiştir. Müçtehit ve müceddit bir halife olarak karşısına gelen hukuki meselelere yönelik verdiği içtihatlarla İslâm Hukukunun inşa sürecine önemli boyutta katkı sunmuştur. Bununla birlikte özellikle özgürlük alanında temel ilkelerin belirlenmesini sağlamıştır. Düşünce ve inanç özgürlüğü, kişisel özgürlük, siyasal hayata katılma özgürlüğü, ticaret ve kazanma özgürlüğü alanları üzerinde önemle durmuş ve insanlara *dinde zorlama yoktur* ayeti hükmünce muamele etmiştir. İnsanların uğradıkları mağduriyetleri rahatlıkla ifade edebilmeleri için imkân tanımış, halife ve valilik makamlarını halka yakın kılmıştır. Yargı, diyet, kısas, evlilik, miras, cihad, hapis vb. konularda müçtehid kimliği ile birçok içtihatla bulunmuş ve döneminde etkili/işleyen bir hukuk sistemini ustalıkla yürütmüştür. Vereceği kararlarda istişare meclislerine danışmış ve onların da fikirlerine riayet etmiştir. Bu konudaki fikrini insanlara *"istişare ile hiçbir görüş şaşmaz ve hiçbir karar za'fi olmaz"* sözü ile bildirmiştir. Hiçbir kimsenin artırma veya azaltma yapamayacağı had cezalarını birebir uygulamış, ta'zir cezalarında ise aşırılığa kaçmaktan sakınmak için belli bir üst sınır tayin etmiştir.

Ömer bin Abdülaziz Emevi devleti yöneticileri içerisinde Kadir-i Mutlak olan Allah'ın hükümlerini uygulamayı kendisine haslet edinen tek halife olmuştur. Her zaman bu

hassasiyetleri gözeterek yürüttüğü halifeliği iki buçuk sene devam etmiş, yönetimi boyunca edindiği birçok gayeye ulaşmış ve Hicri 101(m. 720) yılında vefat etmiştir. Ömer b. Abdülaziz'in halifelik öncesi ve sonrası hayatı incelendiğinde örnekliliği sadece dönemiyale kalmamış bütün Müslümanlara yok olmayacak bir hayat örneği bırakmıştır.

Kaynakça

- AĞIRAKÇA Ahmed; *İslâm'da İlk Tecdid Hareketi ve Ömer bin Abdülaziz*, Buruc Yayınları, İstanbul,1995.
- APAK Adem; *Anahatlarıyla İslâm Tarihi IV (Abbasiler Dönemi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.
- AYHAN Kübra, Ömer bin Abdülaziz'in Horosan ve Mâverâünnehir Siyaseti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BALCI Muharrem; *Hukuk Mantığı, Birikimler-II*, 2.Basım, İstanbul, 2013.
- BALCI Muharrem; "Hak- Adalet- Özgürlük Kavramları Analizi", (Çevrimiçi) http://www.muhamrembalci.com/yayinlarx.php?dosya_adi=3&kategori=tebligler, 27 Nisan 2016.
- BENNA-El Hasan; *Risaleler*, Nida Yayınları, İstanbul, 2014.
- EMİNOĞLU Ahmed; *V. Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, İnkilap yayınları, İstanbul.
- FARUK Ahmed; *V. Raşit Halife Ömer B. Abdülaziz*, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- HİZMETLİ Sabri; *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- İSLAMOĞLU Mustafa; *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an*, Gerekçeli Meal-Tefsir, Düşün Yayıncılık, 7 Baskı, İstanbul, 2015.
- KÖSE Murtaza; Ömer b. Abdülaziz'in Hayatı ve Şahsiyeti, (çevrimiçi), <http://www.yeni-umit.com.tr/konular/detay/omer-b--abdulazizin-hayati-ve-sahsiyeti>, 4.05.2016.
- KUTLU Sönmez; *Tarihsel Din Söylemleri Üze-*

- rine Zihniyet Çözümlenmeleri*, Otto Yayınları, Ankara, 2012.
- NURSÎ Said; *Mektubat*, Şahdamar yayınları, İstanbul, 2009.
- ONAT Hasan; Kutlu Sönmez. (Ed.). "Mürchie", (2013). *İslâm Mezhepleri Tarihi (2)*. Ankara, Grafiker Yayınları.
- ÖZDEMİR Hatice; Ömer B. Abdülaziz'in Siyasi ve Sosyal Gruplarla İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- SALLABİ Ali Muhammed; *Büyük İslah ve Tecdid Önderi Ömer B. Abdülaziz Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2009.
- SARIÇAM İbrahim; *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yayınları, 9.Baskı, 2014.
- SEYİTHANOĞLU Kenan; Ahmet Rüştü Çelebi, Ahmet Hurşitoğlu ve Vehbi Vakkasoğlu, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s.284.
- SIRMA İhsan Süreyya; *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991.
- ŞERİF Mian Muhammed; *İslâm Düşüncesi Tarihi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, cilt 2.
- TOKGÖZ Murat; Emevi Halifelerinden Ömer bin Abdülaziz'in Haricî ve Şî Akımlarına Yönelik siyaseti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- TUSİ Ebu Nasr Serrac, *El-Lüma*; (Çeviren H. Kamil Yılmaz) Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996.
- YİĞİT İsmail; "Ömer b. Abdülaziz," DİA, C. XXXIV.

